

Vision Foundation
for Strategic Studies

دامەزراوەی فێژن بوۆ لیکۆلینەوی ستراتیجی

پلانی حکومەت و وەبەرھێنانی کەرتی تاییەت بوۆ گەشەپێدانی کشتوکاڵ لە پارێزگای سلێمانی

پ.ی.د. کاوان سیروان ئیسماعیل

حوزەیرانی ۲۰۲۱

Iraq, Sulaymaniyah, Saeed
Kaban Street, House No. 28

www.visionfoundationiq.org

+964 772 330 0005

پلانی حکومت و وهبه‌هینانی کهرتی تایبته بۆ گه‌شه‌پیدانی کشتوکال له پارێزگای سلێمانی

پوخته

ئهم توێژینه‌وهیه به‌شیکه له به‌رنامه‌ی چاوی کراوه‌ی دامه‌زراوه‌ی فێژن بۆ لیکۆلینه‌وه‌ی ستراتیجی له‌ژێر ناویشانی "په‌ره‌پیدانی کهرتی کشتوکال - پلانی حکومت و وهبه‌هینانی کهرتی تایبته"، که به‌شیوه‌یه‌کی ره‌خنه‌گرانه ئه‌و کێشه‌ سیسته‌ماتیکانه تاووتوێ ده‌کری‌ن که گه‌شه‌پیدانی کشتوکالیان له پارێزگای سلێمانیدا خا‌و‌کردووه‌ته‌وه، سه‌ره‌رای توانای سروشتی به‌رچاوی پارێزگا‌که. به‌ر‌به‌سته سه‌ره‌کییه‌کان له چوارچۆیه‌ی یاسایی/بوروکراتی، ئابووری/دارایی، ژێرخانی/ته‌کنیکی، و کۆمه‌لایه‌تی-ژینگه‌بیدا لیست کراون، وه‌ک یاسا کۆنه‌کانی زه‌ویوزار، پشتگۆیخستنی بودجه، ژێرخانی به‌بازارکردنی ناته‌واو، و کۆچی گوندنشینان بۆ شه‌ره‌کان. که‌لێنی توێژینه‌وه له نیوان پرۆسه‌ی پلاندانانی حکومت و ئه‌و شیوازه‌ی که حکومت ده‌توانی‌ت کاریه‌گری له‌سه‌ر پرۆسه‌ی وهبه‌هینان دابنێت، له‌ریگه‌ی ناساندنی مۆدیلێکی هاوکاری گشتی-تایبته‌وه‌ پرکراوه‌ته‌وه. له‌م مۆدیلهدا، حکومت رۆلی "فه‌راهه‌م‌که‌ر" ده‌بینی‌ت، سه‌رنج ده‌خاته سه‌ر چاکسازی یاساییه‌کان (بۆ نموونه، چاکسازی له یاسا‌کانی وهبه‌هینان، هاندانی خاوه‌نداریتی تایبته‌ی زه‌وی)، ژێرخانی سه‌رچاوه‌کان (به‌نداوه‌کان، نه‌خشه‌سازی خا‌ک)، چا‌و‌دێری رێکخستن (کۆنترۆلی سنوور، سا‌لنامه‌ی کشتوکالی سا‌لانه)، و هاندانه‌کان (دابینکردنی زه‌وی بۆ ده‌رچووان، میدیای کشتوکالی). له‌هه‌مان کاتدا، کهرتی تایبته "بزوینه‌ری چالاکییه‌کان" ده‌بێت، که وهبه‌هینانی زنجیره‌ی به‌ها (بازارکردن، پرۆسێسکردن، عه‌مبارکردنی سارد)، نوێگه‌ری (هایدرۆپۆنیک، په‌ینی ئەندامی)، و فراوانکردنی بازار (به‌پشت‌به‌ستن به‌ مۆدیل سه‌رکه‌وتووه‌کان وه‌ک هه‌نارده‌کردنی په‌له‌وه‌ر/هیلکه) ده‌ستپێده‌کات. نه‌خشه‌ریگایه‌کی چوار هه‌نگاوی جیگیرکردن و پاراستن، چاکسازی پیکهاته‌یی، هه‌مه‌چه‌شنکردن و پیشه‌سازی، و یه‌کخستنی جیهانی ناسیندراوه بۆ به‌شیوه‌یه‌کی سیسته‌ماتیک گه‌شه‌پیدانی کشتوکالی به‌رده‌وام، سه‌روه‌ری خۆراک، و ئاماده‌یی بۆ هه‌نارده‌کردن، به‌ جه‌خت‌کردنه‌وه له‌سه‌ر نزیکبوونه‌وه‌یه‌کی قۆناغ به‌ قۆناغ و هاوکارانه له نیوان سیاسه‌تی گشتی و ده‌ستپێشخه‌ری تایبته.

گەشەپېيدانى ئابوورى و ئاسايشى خۇراك پشت به گەشەپېيدانى كشتوكاللى دەبەستىن (Giller et al, 2021). گەشەپېيدانى كشتوكاللى بەرھەمدار، گشتگىر، و بەردەوام رېگەيەكى كارىگەرە بۇ كەمكردنەوى ھەژارى، بەرزكردنەوى داھات، و بەردەستكردن و ھەرزانكردنى خۇراك. لەگەل ئەوھشدا، تەنھا لە بوونى سىياسەتە پشتىوانىكەرەكان، وەبەرھىنانەكان، و رەچاوكردنى ژىنگەيى و كۆمەلەيەتيدا دەتوانىت بە تەواوى تواناى خۇى بگات (Chand, 2025). زۆرېك لەو دىنامىكەتە پېكھاتەيىنەي كە دەتوانىت لە ئابوورىيە كشتوكاللىيە گواستراوھكاندا بىنرېن، دەتوانىت لە رېگەي كەرتى كشتوكاللىيەو لە پارىزگاي سلىمانىدا بىنرېن. پارىزگاكە بەدەر لە خاكى بەپىت، ژىنگەي كشتوكاللى و كەشۇھەواى گونجاو و نەرىتېكى كشتوكاللى دەولەمەندى ھەيە، كە توانايەكى گەورەى شاراوى ھەيە بۇ گەشەى كەرتەكە و باشتكردنى بەرھەمدارى (Sirwan and Harun, 2024). بەلام، ئەم توانايە تەنھا دواى دامەزراندنى پەيوەندىيەكى يەكگرتوو و يەكترپشتىوان لە نىوان پلاندانانى كەرتى گشتى و بەشدارىكردنى كەرتى تايبەتدا دەتوانىت بە شىوھەيەكى كارىگەر جىبەجى بركىت. بە تايبەتى، گەشەپېيدانى كشتوكاللى بەردەوام پىويستى بە تىكەلەيەكى باش ھاوسەنگ لە ھەردوو ھەنگاوى ستراتيژى حكومەت، لەوانەش چاكسازى رېكخستن، داينكردنى ژىرخان، و بەرپوھەبردنى سەرچاوھەكان، و وەبەرھىنانى چالكانەى بازار لەلەين كەرتى تايبەتەو لە گەشەپېيدانى زنجىرەى بەھا، پىشكەوتنى تەكنۇلوژى، و سىستەمەكانى بەرھەمھىنانى بازارى ئاراستەكراو ھەيە (Sirwan, 2024) پارىزگاي سلىمانى ژىنگەيەكى سروشتى لەبارى ھەيە بۇ كشتوكاللكردن، بەلام ھەرىمى كوردستانى عىراق تا ئىستاش زۆر پشت بە نەوت و ھاوردەكردن دەبەستىت و ھەمەچەشكردنى ئابوورى پىويستىيەكى بەپەلەيە.

ئەم توپۇزىنەوھەيە ئەوھى دەرختووھە كە كەرتى كشتوكاللى لە پارىزگاي سلىمانىدا، سەرھەراى تواناى بەرزى، بە شىوھەيەكى بەرفراوان بەھۇى كۆمەلەيك كىشەى سىستەماتىكى ئالۆزەوھە خنكاوھ. ئەم بەرھەستانە برىتىن لە سىستەمە ياسايىيە بەسەرچووھەكان و سىستىمىكى بەھىزى بوروكراتى، كە ھەموويان رېگرن لە بەرپوھەبردنى كارىگەر و جىبەجىكردنى سىياسەتەكان. سەرھەراى ئەوھش، كەرتى كشتوكاللى لەژىر ھىرشى پشتگوپخستنى گەورەى بودجەيى و نەبوونى ژىرخانى فراوان و گونجاودايە. كىشە كۆمەلەيەتى و ژىنگەيە ھەنوگەيەكان، بەتايبەتى كۆچى گوندنشىنان بۇ شارەكان كە دەپىتە ھۇى كەمبوونەوى ھىزى كارى كشتوكاللى، و داگىركردنى زەويە كشتوكاللىيەكان لەلەين شارنشىنىيەو، ئەم كىشانە زىاتر دەكەن. ئەم توپۇزىنەوھە رامىارىيە مەبەستە سەرھەككىيەكانى برىتىن لە: بە وريايىيەوھە دىيارىكردن و تاووتوپكردنى كىشە سىستەماتىيەكان كە رېگرن لە گەشەپېيدانى كشتوكاللى لە پارىزگاي سلىمانىدا، و پاشان، چارەسەر كەرتى كەلپنە گەورەكە لە نىوان پلاندانانى حكومەت و وەبەرھىنانى كەرتى تايبەت لە كشتوكاللىدا. ئەمەش لە رېگەي دامەزراندنى مۇدىللىكى بەھىزى ھاوكارى گشتى-تايبەتەوھە دەپىت كە رۆلەكانى ھاوكارى دىارى دەكات، و لە كۆتايىدا بە دامەزراندنى نەخشەرېگايەكى گشتى و قۇناغ بە قۇناغى سىياسەت كە دەتوانىت گەشەى كشتوكاللى بەردەوام، سەرورەى خۇراك، و ئامادەيى ناوچەكە بۇ ھەناردەكردن پىشبات.

۱.۲. ناوچهی توژیینهوهکه

ئەم توژیینهوهیە لە پارێزگای سلێمانی ئەنجامدراوە، کە دەکەوتێتە ھەریمی کوردستانی عێراق. سلێمانی ناوچەییەکی شاخاوییه و کەشوهوای زستانی باراناوی و سارد و ھاوینی گەرم و وشکی ھەیە، کۆی پروبەرەکی نزیکەی 1,844,884 ھیکتارە. ھەردوو دەشتی شارەزور و بتوین لەخۆدەگرێت کە سەرچاوەی ئاوی دەولەمەندیان ھەیە و حکومەت توانایەکی زۆری بۆ بەرھەمھێنانی کشتوکالی پێدەبەخشیت. ئەگەر سەرچاوەکان بە شیوہییەکی کارا و بەردەوام بەکاربھێنرین، دەتوانیت خودبژیوی لە خۆراکی کشتوکالییدا دابین بکات (Neima et al., 2023). سەرچاوە سەرەکییەکانی ئاو لە ھەریمی کوردستان بریتین لە ئاوی سەرزەوی و سەرچاوەکانی ئاوی ژێر زەوی کە زۆربەیان ئاوی بارانە. گەورەترین سەرچاوە نوێبووکانی ئاو لە ناوچەکەدا بریتین لە بارانبارین و بەفر. ھەرۆھەا، رادەیی کاریگەریی لەسەر بەھۆی پلەیی گەرمای پرووی زەوی و تەنەکانی ئاوی سەرزەوی و شیئی خاک و بارانبارین و گۆرانەکانی پلەیی گەرما و چۆی پرووہک (Sirwan, 2024).

۲.۲. شیوازی توژیینهوه و شیکاری داتا

ئەم توژیینهوه رامیارییە شیوازیکی توژیینهوهی چۆنایەتی بەکاردەھێنیت بۆ شیکردنەوهی یەکگرتنی پلاندانانی حکومەت و وەبەرھێنانی کەرتی تایبەت لە کەرتی کشتوکالیدا. توژیینهوهی چۆنایەتی بە مەبەستە دارێژراوە کە تیبگەین چۆن خەلک بەشداری و چۆن پرووندەکەنەوه و وتەکانیان چ واتایەک دەبەخشن. ئەم شیوازە بە شیوہییەکی سەرەکی سوودبەخشە کاتیکی ئامانج تیبگەیشتنیکی قوول و چوارچۆیەیی و گشتگیرە نەکی پێوانەکردن یان پێشبینیکردن (Lochmiller, 2021). شیکردنەوهی بابەتی (Thematic analysis) لەم وتارەدا بەکارھات بۆ پۆلێنکردنی بابەتەکان لە گرووی فۆکەس. بەپێی سیروان (2024)، شیکردنەوهی بابەتی رێگەییەکی گونجاو و بەھێزە بۆ شیکردنەوهی داتای چۆنایەتی لە ژینگە کۆمەڵایەتی و ریکخراوەییەکاندا بەھۆی سەرەخۆیی تیوری و فرەچەشنەیی و شیکردنەوهی قوولی گشتگیرەوه.

۳.۲. کۆکردنەوهی داتا

داتای سەرەکی چۆنایەتی وەک گروویکی فۆکەسی فرە لایەنە کۆکرایەوه کە لەلایەن دامەزرارووی فیژنەوه لە ۲۰۲۱ ریکخرا و بەرپۆھەرا وەک بەشیکی لە بەرنامە "چاوی کراوە"ی دامەزرارووەکە لەژێر ناوێشانی "پەرەپێدانی کەرتی کشتوکالی پلانی حکومەت و وەبەرھێنانی کەرتی تایبەت". شیوازی بەشداریکردن ھەلبژێردرا بۆ ھاندانی گفتوگۆی نیوان سیکتەرەکان و دیاریکردنی خالە وردەکانی ناکوکی و ھاوکاری لە نیوان خاوەنەبەرژەوهەندییەکانی ناو سیکتەری کشتوکالی. بۆ بەدەستھێنانی توژیینهوهیەکی گشتگیر و نوێنەراییەتیانە لەسەر دیمەنی کشتوکالی لە پارێزگای سلێمانی، ۳۵ بەشداریوو بە مەبەست لە پێنج ناوچەیی سەرەکی ھەلبژێردران. لایەنە پەییوەندیارەکانی خوارووە گرووی فۆکەسیان پێکھێنا:

کەرتی گشتی:

بەرپرسیانی ئیستای حکومەت لە پارێزگای سلێمانی، وەک پلاندانەری ستراتیژی و جیبەجیکردن، وەک بەرپۆھەری گشتی و جیگری بەرپۆھەری گشتی بەرپۆھەرایەتی گشتی کشتوکالی سلێمانی، و بەرپۆھەرایەتی بەشەکانی پلاندانان، ئاژەلدار، باخداری، دارستان، لەوەرگە، رێنمایی کشتوکالی و زەوی و زار.

چوارچېوهی یاسای و دامهزراوهی:

په رلهمانتارانې ئیستای په رلهمانې کوردستان و نهو کهسانه ی که نهزموون و لیهاتووی یاسای پیشکesh دهکهن، بهتایبه تی په رلهمانتاره خانه نشینهکان و بهرپوه بهره گشتیه پیشووهکان و وته بیژانی وهزاره تی کشتوکال و سه رچاوهکانی ناو، حکومه تی هریمی کوردستان .

که رتی تایبه ت:

به شداربووانی سه ره کی بازار، له وانهش وه به رهینه رانی چالاکی کشتوکالی، خاوه نکارانې کارگیړی کشتوکالی، و جووتیاره نموونه ییهکان، که تیروانینی پراکتیکیان له سه ر بازارگانیکردن، به ربه ستهکانی بازار، و قازانجی وه به رهینه ان پیشکesh کرد.

داههزراوه زانستی و توژیینه وهکان:

ماموستا و توژیهرانی کوژیژی زانستهکانی نه ندازیاری کشتوکال له زانکووی سلیمانی.

کو مه لگه ی مه دهنی و هیژی کاری داهاتوو:

لو بیستهکانی کو مه لگه و پیشه وه رانی داهاتوو، له گه ل چالاکوانانی ریکخواوه ناحکومیهکانی ژینگه و کشتوکال و میدیا، ههروه ها خویندکارانی ئیستای کشتوکال، که داهاتووی هیژی کاری که رتی و داهینه ان.

۳. دهر نه نجامهکان

۳.۱. ناستهنگه سه ره کییهکان بو گه شه پی دانی کشتوکال له پاریزگی سلیمانی

شیکردنه وهی که رتی کشتوکال له پاریزگی سلیمانی ده ریده خات که نه م سیکت هره نا لوز و پیکه وه گری دراوه، نه مهش وایکردوو ه گه شه پی دان و وه به رهینه ان تییدا قورس بی ت. نه م به ربه سته به سه ر چوار بواری گشتیدا پولین کراون، که بریتین له: "یاسای و بوروکراسی"، "نا بووری و دارایی"، "ژی رخان و ته کنیکی"، ههروه ها "کو مه لایه تی-ژینگه یی"، وهک له خسته ی ا دا روون کراوه ته وه.

خشته ۱. ئاستەنگە سەرەككەپپەكان بۆ گەشەپپەدانی كشتوكال لە پارێزگای سلێمانی

بابەت و ئاستەنگە تاییهتەكان	ياسایی و بوروكراسی
<p>ياساكانی زهویوزار كۆن: بالادەستی خاوەنداریتی گشتی بەسەر تاییهتیدا؛ ياساكانی چارهسەرکردنی كێشە زهوی كه "بیزاركر" و توندن.</p> <p>كهلینی جیبەجیكردن: ياساكان هەن (بۆ نموونه، ياسای پاراستنی بهرهمی خۆمالی)، بەلام جیبەجی ناكړین.</p> <p>رۆتینی بوروكراسی: پلانهكان كۆن دەبن بههۆی ئەوهی كارگێری كاتیکی زۆری دهوێت بۆ جیبەجیكردن پلانهكان.</p>	<p>ئابووری و دارایی</p>
<p>پشتگوێخستنی بودجەیی: هەریمی كوردستان له سالێ ۲۰۱۳ هه بودجەیهکی پەرلهمانی نهبووه؛ پێش ئەوهش تهرخانکردنی سالانه تهنها (۱.۸٪) بۆ كهرتی كشتوكال بووه.</p> <p>نهبوونی تۆری سهلامهتی: قهرههوبووكردنهوهی هێزی زۆرهملی (ئاگر كهوتنهوه، وشكهسالی، كارهساته سروشتیهكان) نیه.</p> <p>كیبركی نادادپهروهراوه: شكستی كۆنترۆلی سنوور، و ناتهواوی پاراستنی هاوردهی كوالیتی نزم و ههزان.</p>	<p>ژێرخان و تهكنیکی</p>
<p>ژێرخانی بهبازاركردن: كهمی سایلو، ساردخانه، و سهرپرینخانهی هاوچهرخ.</p> <p>بهپۆهبردنی سهراوه: خراپی بهپۆهبردنی ئاو سهرهپای زۆری سهراوهكان؛ نهبوونی نهخشە خاك/بهههم و روویپۆی ئامار.</p> <p>كۆنترۆلی كوالیتی: پلاووبوونهوهی قركهری شیرپهجهیی؛ نهبوونی تاقیگهكانی شیکردنهوهی خاك/بهههم.</p>	<p>كۆمهلایهتی-ژینگهیی</p>
<p>كۆچی گوندنشینان بۆ شارهكان: كۆچکردن بۆ شارهكان، گۆرینی بهرهمهپنهراڤ بۆ بهكاربهراڤ؛ وازهپنان له ئاژه‌لداریی تهقلیدی.</p> <p>تیکچوونی ژینگه: دارپین، زیانی خاك بههۆی نایلوڤن/مادده كیمیاییهكان، و "ماسته‌رپلانی شارهكان" كه زهوییە كشتوكالییهكان لهناودهبات.</p>	<p>ياسایی و بوروكراسی</p>

سهراوه: له ئەنجامه‌كانی توێژینه‌وه‌كه.

۳.۱.۱. بەرپەستەکانی یاسادانان و بوروكراسی:

كیسه بنه‌تییه‌كان له‌م گرووپه‌دا به‌هۆی كۆنی یاساكانی زه‌ویوزاره‌وه دروستبوون، كه‌ سه‌رنج ده‌خه‌نه سه‌ر گرنگی خاوه‌نداریتی ده‌وله‌ت به‌سه‌ر زه‌ویدا نه‌ك مافی به‌كاره‌یتانی زه‌وی. ئەمه‌ نه‌ك هه‌ر وه‌به‌ره‌یتانی تایه‌ت سه‌ركوت ده‌كات، به‌لكو پرۆسه‌كانی یه‌كله‌كردنه‌وه‌ی زه‌وی قورس و بی‌مه‌رج ده‌كات. كه‌لینییکی جیبه‌جی‌كردنیش ئاشكرايه، سه‌ره‌رای بوونی یاسای له‌بار، وه‌ك یاسای پاراستنی به‌ره‌مه‌ی خۆمالی، یاساكه‌ جیبه‌جی نه‌كراوه، و به‌مه‌ش پاراستنی خاوازاوی بۆ به‌ره‌مه‌یه‌نه‌رانی خۆمالی دا‌یین نه‌كردوه‌وه. جگه‌ له‌وه‌ش، بلبوونه‌وه‌ی سه‌روشتی رۆتینی بوروكراسی، له‌گه‌ل دواخستنی كارگێری هه‌وشیوه‌یدا، زۆر جار واده‌كات پلانه‌ به‌ وریایی دا‌رپژراوه‌كان پێش ئه‌وه‌ی جیبه‌جی بكرین پاشگۆی بخه‌ین، كه‌ نیشانه‌ی نه‌بوونی په‌یوه‌ندییه‌ له‌ نیوان پرۆسه‌كانی دا‌رشتنی سیاسه‌ت و جیبه‌جی‌كردندا.

۳.۱.۲. كۆتوبه‌نده‌ ئابووری و داراییه‌كان:

پشتگو‌یخستنی ئابووری قووله‌ و كاریگه‌ری له‌سه‌ر توانای ژبانی ئابووری سی‌كته‌ره‌كه‌ هه‌یه. نیشانه‌یه‌كه‌ دیاریكه‌ر بۆ ئەمه‌ ئه‌وه‌یه‌ كه‌ له‌ سا‌لی ۲۰۱۳ه‌وه‌ ته‌رخانه‌كردنی بودجه‌ی په‌رله‌مانی بۆ كشتوكا‌ل نه‌بووه، و ته‌نانه‌ت كاتێكیش هه‌بووه، زۆر كه‌م بووه، ته‌نها ۱.۸٪بووه. ئەم پشتگو‌یخستنه‌ ده‌گۆرپێت بۆ كه‌میه‌كه‌ی توندی تو‌ری سه‌لامه‌تی بۆ جووتیاران كه‌ قه‌ره‌بوو ناكه‌رینه‌وه‌ كاتێك زیانیان پێده‌گات به‌هۆی هێزی زۆره‌ملی وه‌ك ئاگر، وشكه‌سا‌لی، یان كاره‌ساته‌ سه‌روشتیه‌كانی تر، ئەمه‌ش ده‌بێته‌ هۆی ئه‌وه‌ی زۆرێك له‌ جووتیاران نزیك ببه‌وه‌ له‌ مایه‌پو‌وچبوون. له‌وه‌ش زیاتر سی‌كته‌ره‌كه‌ به‌هۆی كی‌بهرکی نادا‌ده‌ره‌وه‌ ده‌نالی‌تیه‌ت به‌هۆی خراپی كۆنترو‌لی سنوور و نه‌بوونی میكانیزمی پارێزگاری‌كردن له‌ هاورده‌كردنی به‌ره‌مه‌ كشتوكا‌لییه‌ هه‌رزان و زۆر جار كوا‌لتی نزمه‌كان كه‌ به‌رده‌وام نرخه‌كان له‌ بازا‌ری خۆمالی‌دا كه‌م ده‌كه‌نه‌وه‌ و ده‌بێته‌ هۆی دلسا‌ردكردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌یه‌نه‌ری خۆمالی.

۳.۱.۳. كه‌میی ژێرخان و ته‌كنیکی:

ژێرخانی بازا‌ر‌كردن له‌ دۆخێکی زۆر ناله‌باردا‌یه، كه‌ خۆی ده‌بێتته‌وه‌ له‌ كه‌میی سا‌یلۆی مو‌دی‌رن بۆ دا‌نه‌وێله‌، نه‌بوونی یه‌كه‌كانی سا‌ردخانه‌ بۆ هه‌لگه‌رتنی به‌ره‌مه‌ له‌ ناوچووه‌كان (Perishable)، و كه‌میی سه‌ره‌پرینخانه‌ی هه‌وچه‌رخ. ئەمه‌ توانای به‌ره‌مه‌یه‌نه‌ران بۆ هه‌لگه‌رتن، پرۆسێس‌كردن، و بازا‌ر‌كردنی به‌ره‌مه‌كانیان به‌ شیوه‌یه‌كه‌ی كاریگه‌ر سنووردار ده‌كات، ئەمه‌ش ده‌بێته‌ هۆی زیانیکی زۆری دوا‌ی درو‌ینه. له‌ رووی به‌رپه‌وه‌بە‌ردنی سه‌رچاوه‌وه، سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی ناوچه‌كه‌ سه‌رچاوه‌ی ئاوی زۆری هه‌یه، به‌رپه‌وه‌بە‌ردنی سه‌رچاوه‌كانی ئاو خراپه. ئەمه‌ش به‌وه‌ زیاد ده‌كرێت كه‌ كه‌میه‌كه‌ی زۆر هه‌یه‌ له‌ ئامێره‌ پێ‌ویسته‌كان، وه‌ك نه‌خشه‌ی وردی خاك و به‌ره‌م و رو‌وی‌پۆی ئاماری خولی كه‌ گرنگن له‌ به‌رپاردانی ئاگاداران‌ه و له‌ دا‌به‌شكردنی كاریگه‌ری سه‌رچاوه‌كاندا. له‌ كۆتاییدا، كێشه‌ی كۆنترو‌لی كوا‌لیتیش نیگه‌رانییه‌كه‌ی به‌رچاوه‌ به‌هۆی زۆری قه‌كه‌ره‌ شیرپه‌نجه‌یه‌یه‌كان و نه‌بوونی ئاشكرای ئامێره‌كانی تا‌قی‌كردنه‌وه‌ی خاك و به‌ره‌مه‌ی مو‌دی‌رن كه‌ بۆ رێگه‌ی‌كردن له‌ مه‌ترسییه‌كانی ته‌ندروستی بۆ به‌كاربه‌ران و مه‌حالبوونی هه‌نارده‌كردنی به‌ره‌مه‌كان پێ‌ویست ده‌بێت.

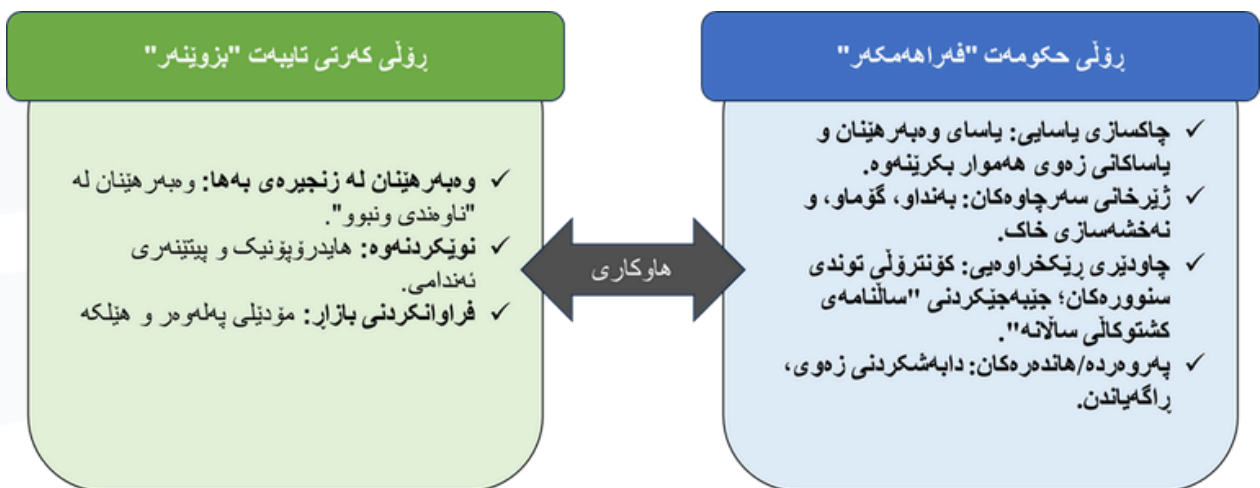
۳.۱.۴. گوشاره كۆمەلایەتى و ژینگەییەكان:

گوشاره كۆمەلایەتى و ژینگەییەكان ھۆكارپىكى گرنىگن كە كارىگەرى لەسەر دىمەنى كشتوكالى ھەيە. كۆچى گوندنشىنان، بەرھەمھێنەران دەگۆرپىت بۆ بەكاربەران كاتپىك دانىشتوووان بۆ ناوھەندى شارەكان كۆچ دەكەن، زەويیە كشتوكالىیەكان و پرۆسەكانى ئاژەلدارى نەرىتى بەجێدەھێلن. ئەم گۆرانكارىيە دىمۆگرافىيە نەك ھەر ھىزى كار لە كەرتى كشتوكالىدا كەم دەكاتەو، بەلكو زانىارىيە نەرىتىيە بەنرخەكانىش لەناو دەبات. لە ھەمان كاتدا، وپرانكارى ژینگەيى بەرفراوان دەبىنرپىت لە شپۆھى داربەرىن، داخووانى خاك لە درپژخايەندا كە بەھۆى فرپىدانى نايلۆن و پاشماوھ كىمىيائىيەكانەو دەروست دەبپىت، و داخووانى وپرانكەرى زەوى كشتوكالى سەرەكى بەھۆى ئەوھى پىيان دەوترپىت ماستەرىپلانى شارەكان، كە بە شپۆھەيەكى وپرانكەر بناغەى كشتوكالى پارىزگا كەم دەكەنەو.

۳.۲. مۆدپلى ھاوكارى سىكتەرى گشتى-تايبەت

ئەم مۆدپلە بە دروستى ئاماژە بە يەك ئامانجى سەرەكى دەكات كە دەبپت ھەموو ھەنگاوھ سىياسەتىيەكان بگرپتەو: بوون بە خاوەن سەرورەرى خۆراك و ئامادەبوون بۆ ھەناردەكردن. ئەمە ئامانجپكى دوولايەنەيە. سەرورەرى خۆراك نەك ھەر پىداوويستىيە خۆمالييەكان داين دەكات بەلكو پشتبەستن بە ھاوردەكردن كەم دەكاتەو، ئەمەش ئاسايشى نىشتمانى و سەقامگىرى و ئامادەيى بۆ ھەناردەكردنىش زياد دەكات. لە بەرامبەردا سوود لە گەشەى ئابوورى پىشپىنيكراو وەردەگرپىت، ئابوورى خۆمالي ھەمەچەشن دەكات، و داھات بەدەست دەھپنپىت. ئەم مۆدپلە سەرنج دەخاتە سەر ئەو رۆلەى كە حكومەت و ھەنگاوھەكانى كەرتى تايبەت لە بەشدارى راستەوخۆدا لەم ئامانجە گشتىيانەدا دەبپينن، وەك لە وپنەى ۱ دا نىشان دراو.

وینەى ۱. دابەشکردنى كارى پىشپىنيكراو لە نپوان پلانى حكومەت و وەبەرھپنانى كەرتى تايبەت.

سەرچاوە: لە ئەنجامەكانى توپژپنەوھەكە.

۳.۲.۱. رۆلى حكومت "فراهه مكر"

رۆلى حكومت به دروستى دهكرپت به "فراهه مكر" دابنرپت. ئەمه واتاى داينكردىن هه لومهرج و ژيرخان و دۆخى رپكخستن كه كهرتى تاييهت دهتوانپت تپيدا گهشه بكات. نهبوونى ژينگهيهكى له بار دهپپته هوى ئەوهى وه به رهينانى تاييهت دوودل بيت يان له رپگا لابادات.

۳.۲.۱.۱. چاكسازى ياساي:

✓ پيداچوونهوه به ياساي وه به رهينان:

ئەمه خالى دهستپيكي سه رهتايه. ئەگهري ههيه ياساي وه به رهينانى ئيستا مهرجانپك له خوبگرپت كه هانى وه به رهينانى كشتوكالى نه دات، وهك سنوورداركردىن خاوه ندرپتي بيانى، پرؤسه كانى مؤله تدانى زور ئالوز، يان نهبوونى هاندان. له م توپژينه وه هيدا هه نديك هه مواركردنه وه پيشنيار كراوه كه پرؤسه كه خيراتر دهكات، وهك هاندان يان كه مكردنه وهى باج بو پرؤزه كشتوكالپيه كان كه گه رهنتى به دهستهينانى زهوى به دادپهروه رانه و كراوه دهكات.

✓ ياساكانى زهوى بو هاندانى خاوه ندرپتي تاييهت:

كشتوكال پپويستى به مافى پاريزراوى زهوى ههيه بو وه به رهينان تپيدا. جووتياران و وه به رهينه ران دهپپت دلنيا بن كه مافه كانيان له سه ر زهوى پيشپل ناكريپت. ئەگه ر رپساكانى ئيستاي زهوى روون نه بن، به كريكترتى درپژخايه ن زيان به خاوه ندرپتي دهوله ت دهگهيه ن، يان له و حالته دا هيج بواريك بو وه به رهينانى كهرتى تاييهت نايپت. پيشنياره كان دهتوانن برپتين بن له:

- ساده كردنى تومار كردن و به لگه نامه كردنى زهوى.
- رهخساندى ئەگهري به كريكترتى درپژخايه ن يان كرينى راسته وخو بو گه شه پيدانى كپلگه، به لام به ياساي روون بو دوورخستنه وهى كرينى گوماناوى.
- ناساندنى سيسته ميكي روونى هه لسه نگاندىن و قه ره بوو كردنه وهى زهوى.
- پاراستنى ناوچه كشتوكالپيه كان له فراوانبوونى پيشه سازى/شارنشىنى: ئەمه بو گه شه پيدانى كشتوكالى به رده وام زور گرنگه. فراوانبوونى بى كو توبه ندى شاره كان به شيوه يهكى هه ميشه يى زهوى كشتوكالى ده گورپت. پاراستنى زهويه كشتوكالپيه كان پيشنيار دهكرپت به م شيوه يه بكرپت: ياساي دياريكراوى ناوچه سازى هه ن كه ناوچه ي دياريكراو وهك زهوى كشتوكالى ديارى دهكهن. ههروه ها، هاندانه كانى گه شه پيدانى پيشه سازى و شارنشىنى دهپپت له سه ر زهوى ناكشتوكالى ئەنجام بدرپن. ههروه ها رپوشوونى توندتر بو پاراستن له داگيركارى.

۳.۲.۱.۲. ژيرخانى سه رچاوه كان:

✓ به نداو و گو ماوه كان:

ئاو خوپنبه ندى كشتوكال، به تاييهتى له و ناوچانه ي كه كه مى ئاو يان بارانبارينى ناهاوسه نگ رووده دات. نموونه ي سه رهكى خپروبيرى كهرتى گشتى وه به رهينه نانه له ژيرخانى ئاودا.

- به نداوه كان: بو هه لگرتنى برپكى زور ئاو، ئاودپيركردن، و كو نترؤلكردنى لفاو. شوپنى به نداوه نوپيه كان دهپپت به باشى هه لپژدردرپت، يان نوژه نكردنه وهى به نداوه كو نه كان به سه رنجدانپكى تاييهت به مبه ستيان بو داينكردىن ئاوى جيگير بو هه ردوو كشتوكالى ديم و ئاودپرى.

- گۆمۈھەكان: بۇ كۆكردنەھەي ئاۋ لە ناوئۆد، بەتايەتەي لە كېلگە بچووكەكان و ئاژەلدارى. ئەمانە دەكرېت كليل بن بۇ گونجاندن لەگەل گۆرانى كەشۈھەوا.

✓ نەخشەسازى خاك:

ئەمە قۇناغى ئامادەكارىيە بۇ كشتوكالپكى كارىگەر و بەردەوام. زانىنى جۆرەكانى خاك، ئاستى ماددە خۇراكيەكان، و گونجاويىتى بۇ بەرھەمە جياوازەكان دەتوانىت بەكارھېننى باشترين پەين، ھەلېئاردنى باشترين بەرھەم، و بەرھەمى زياتر فەراھەم بكات، و ئەم زانىيارىيە بە گشتى بۇ جووتياران و ۋەبەرھېنەران بەردەستە، ئەمەش وادەكات بتوانرېت كشتوكال بە بەكارھېننى داتا ئەنجام بدرېت.

۳.۲.۱.۳. چاودېرى رېكخستن:

✓ كۆنترۆلى توندى سنوور بۇ تەندروستى ئاژەل و كوالىتى ماددەي كىمىيى:

ئەمە پارىزگارى لە كشتوكالى ناوئۆ و بەكاربەران دەكات.

- تەندروستى ئاژەل: پىشەسازى ئاژەلدارى ھەستيارە بە رېگىركردن لە بلبوبونەھەي نەخۇشىيەكان (بۇ نمونە، ئەنفلۇنزاى بالندە، نەخۇشى دەم و سم). ئەمە پېويستى بە پشكىننى توندى قىتېرنەرى سنوور ھەيە.
- كوالىتى كىمىيى: پەينى ھاوردەكراۋ، قركەرەكان، و ماددە كىمىيىە كشتوكالپىەكانى تر كە نىگەرانىن دەيىت كوالىتىيەكى سەلامەت و كارىگەريان ھەيىت. ئەمە پارىزگارى لە تەندروستى خەلك، ژىنگە و جووتياران دەكات، كە بەرھەمى ناكارىگەر يان زىانبەخش بەكارناھېن.

✓ جىبەجىكردى "سالنامەي كشتوكالى سالانە:

ئەمە دەتوانىت رېكخستنى بەرھەمھېنان و سەقامگىرى بازار بە شىۋەيەكى كارىگەر رېكخبات.

- دەتوانىت رېنمايىكردنى جووتياران بگرېتەۋە لەسەر باشترين كاتى چاندن و درويپنەكردنى بەرھەمە جياوازەكان بۇ ئەھەي بەرھەمھېنان بە شىۋەيەكى پچرپچر بېت بۇ دووركەوتنەۋە لە بەرھەمھېنانى زىادە كە دەيىتە ھۆي پېوونەھەي بازار، و ھەرۋەھا بۇ دابىنكردنى دابىنكردنىكى جىگىر.
- ئەمە پېويستى بە خزمەتگوزارىيەكى بەھىزى رېنمايى كشتوكالى ھەيە بۇ بلبوكدنەھەي سالنامەكە و پشتيوانىكردن لە جىبەجىكردى.

۳.۲.۱.۴. پەرۋەردە/ھاندانەكان:

✓ دابىنكردنى زەوى بۇ دەرچووان:

- ئەمە چارەسەرپكە بۇ بىكارى گەنجان، ناساندنى سەرمایەي مرۆپى شارەزا بۇ كەرتى كشتوكال، و ھەرۋەھا دەتوانىت ناۋچە گوندنشىنەكان زىندوو بكاتەۋە.
- جىبەجىكردى پېرۇگرامە تايىبەتەكان: كرېي درېئۇخايەن، پلانى كرېنى زەوى بە نرخیكى پالپشتى، يان پېرۇگرامەكانى ھەلھېنجان كە زەوى لەگەل ھاھېنن و سەرمایەي سەرەتايىدا كۆدەكاتەۋە.
- ئەمە دەتوانىت دەرچووانى كۆلېزى كشتوكال بكاتە ئامانچ، دلنیاكردنەھەيەن لەھەي كە رېگەي پراكتىكىيان ھەيە بۇ جىبەجىكردى زانىيارىيەكانيان.

✓ **داینکردنی بودجه بۆ میدیای کشتوکالی/رۆژنامهکان بۆ بەرزکردنەوهی هۆشیاری بەکاربەران :**
ئەمە راستەوخۆ پەيوەندی بە بەرھەمھێنانەوه نییە بەلام مامەلە لەگەڵ ھێزەکانی بازار و تیگەیشتنی خەلک دەکات.

- پەرەپێدانی بەرھەمی خۆمالی: پەرەدەکردنی بەکاربەران دەربارەیی سوودەکانی کپینی بەرھەمی خۆمالی و وەرزی دەتوانیٲ داواکاری بەھێز بکات و پشٹیوانی لە جووتیارانی ناوخۆ بکات.
- سەلامەتی و کوالیٲتی خۆراک: ئاگادارکردنەوهی بەکاربەران دەربارەیی مامەلەکردنی سەلامەتی خۆراک، بژاردە ئۆرگانییەکان، و ستانداردەکانی کوالیٲتی بەرھەمی خۆمالییەکان.
- زانیاری بازار: داینکردنی زانیاری نرخ، ئاراستەکانی بازار و باشترین شیوازەکانی کارکردن بۆ جووتیاران.

۳.۲.۲. رۆلی کەرتی تاییەت "بزوینەر"

بزوینەری داھێنان، وەبەرھێنان و گەشەیی بازار کەرتی تاییەتە کە "بزوینەر"ی ئابوورییە. حکومەت پلانی کە دادەریژيٲ، جیبەجیبکەردنەکەیی لەلایەن کەرتی تاییەتەوه دەبيٲ.

۳.۲.۲.۱. وەبەرھێنانی زنجیرەیی بەھا:

✓ **وەبەرھێنان لە "ناوەندی ونبوو":**

ئەمە تیگەیشتنی کەیی رەخنەگرانییە. لە زۆر حالەتدا، سەرنج تەنھا دەخریٲتە سەر بەرھەمھێنانی سەرەتایی، کەس سەرنج ناداتە سەر ھەموو ئەو ھەنگاوانەیی کە دەبيٲ دواي دەروازەیی کيٲلگە و پيٲش بەکاربەر بگيريٲنەبەر.

- بازارکردن: پەرەپێدانی براندەکان، ستراتیژییەکانی بانگەشەکردن، و کەنالییەکانی دا بەشکردن بۆ بەرھەمی کشتوکالییەکان. ئەمە بەرھەمیەکان لە کالای سادەکانەوه دەگۆريٲ بۆ کالای بەھای زیادکراو.
- پاکەتکردن: پيٲویستییە کە بۆ پاراستنی بەرھەمیەکان، پاکوخواوینی و سەرنجراکيٲشیان. پاکەتکردنی دروست تەمەنی بەرھەمی زیاد دەکات و دەستپراگەیشتن بە بازاريٲکی فراوانتر زیاد دەکات.
- ساردخانە: بەرەبەستی کە بەرچاو لە زۆرەیی ئابوورییە کشتوکالییە گەشەسەندووەکاندا. لۆجیستی کە زنجیرەیی سارد دەتوانیٲ یارمەتی جووتیاران بەدات بۆ کەمکردنەوهی زیانەکانی دواي درويٲنە بە رپگاپيٲدانی جووتیاران بۆ ھەلگرتنی بەرھەمیەکانیان و فرۆشتنیان کاتی ک نرخیەکان بەرز دەبنەوه.
- پروسپسکردنی پيشەسازی (تووتن، لۆکە، شەکر): ئەمە یە کخستنی ستوونی و ھەمچەشکردنە و لە کۆندا پشٹی پيٲ بەستراوہ. لەبری ھەناردەکردنی تەنھا ماددە خواوەکان، پروسپسکردنی ناوخويیان بەھایەکی زۆر زیاد دەکات، ھەلی کار دروست دەکات، و دەتوانیٲ بەشيٲکی گەورەتر لە زنجیرەیی بەھا کە بگريٲتەوه.

۳.۲.۲.۲. مۆديرنکردن:

✓ **پيٲرەوکردنی سیستمی ھایدروپيٲونیک:**

ھایدروپيٲونیکس شیوازي کە پيشکەوتووی کشتوکالی کردنە کە کەمتر ئاو و زەوی بەکار دەبات، و بەمەش لەو ناوچانەدا گونجاوہ کە سەرچاوەیکانیان دەگمەنە یان بۆ ژینگەیی ناوچە شارنشینەکان. ھەرۆھا توانای بەرھەمھێنانی زیاتر و کۆنترۆلی زیاتری لەسەر ھەلومەرجی گەشەکردن ھەيە.

✓ بەرھەمھېننى پەينى ئۆرگانى (كۆمپۇست):

ئەمە ھانى كشتوكالى بەردەوام دەدات، پشتبەستن بە ماددە كىمىيەكان كەم دەكاتەو، تەندروستى خاك باشتر دەكات، و ئابوورىيەكى خولوى لە پاشماو كشتوكالىيەكان دروست دەكات.

- كۆمپانىا تايبەتەكان دەتوانن وەبەرھېنان لە دامەزراوەكانى كۆمپۇستكردى گەورەدا بكەن، بە ئەگەرى ھاوبەشىكردن لەگەل قەزاكان بۇ پرۆسىسكردى پاشماو ئۆرگانىيەكان.
- ئەمە لەگەل زىادبوونى داواكارى بەكاربەران بۇ بەرھەمى ئۆرگانىدا دەگونجىت.

۳.۲.۲.۳. فراوانكردى بازار:

✓ بەكارھېننى نمونەى سەرکەوتنى پەلەوەر/ھېلكە (70% ھەناردەكردن بۇ ناوہراست/باشوورى عىراق) وەك مۇدېلىك بۇ ژېركەتەكانى تر (زەيتوون، عەلى بابا، ھەنگوين):
ئەمە ستراتيژىيەكى بەھىزە بۇ ديارىكردى ئەوہى چى لە رابردوودا سەرکەوتوو بووہ و دووبارەكردنەوہى ھۆكارەكانى.

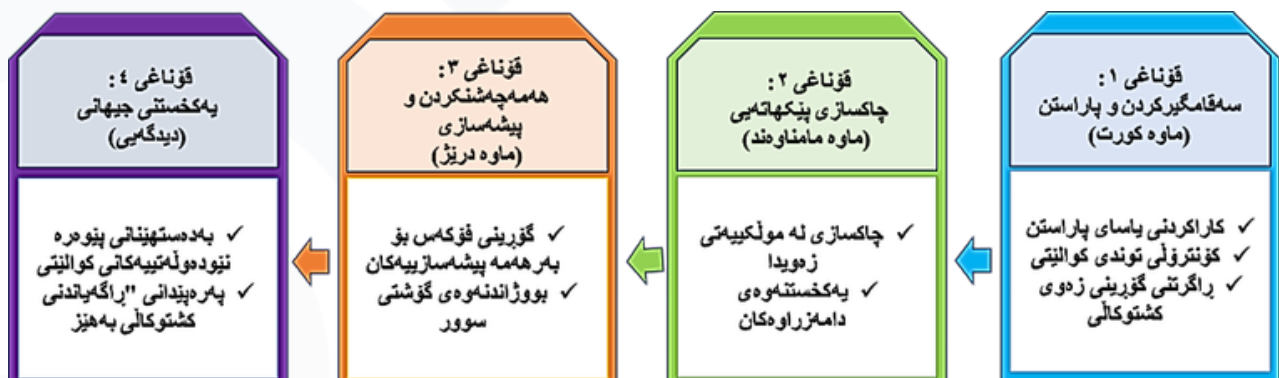
- زەيتوون: وەبەرھېنان لە بەرھەمھېننى باخى زەيتوون و پرۆسىسكردن (زەيتى زەيتوون و زەيتوونى سەر سفرە) و براندىنگ.
 - عەلى بابا: چاندن و پرۆسىسكردن (برژاندن، كەرەى عەلى بابا) و دەستپراگەيشتن بە بازار.
 - ھەنگوين: پشتيوانى لە ھەنگەوانى، كۆنترۆلى كوالىتى و پەرەپىدانى بەرھەمە ناوازەكانى ھەنگوين.
- ئەم ستراتيژىيە سەرنج دەخاتە سەر رېيازىكى بازار-ئاراستەكراو و چالكانە بۇ گەشەپىدانى كشتوكالى.

۳.۳. نەخشەپىگى ستراتيژى قۇناغ بە قۇناغ بۇ گەشەپىدانى كشتوكال لە پارىزگى سلىمانى

ويئەى ۲ نەخشەپىگى سىياسەتى چوار-ھەنگاوى بۇ گەشەپىدانى كشتوكال نىشان دەدات، كە چوارچىوہەكى ستراتيژى و پراكتىكى دابىن دەكات بۇ باشتركردى كەرتى كشتوكال لە پارىزگى سلىمانىدا و راستەوخۇ پەيوەستە بە پلاندانانى حكومەت و وەبەرھېننى تايبەت. نەخشەپىگاكە بە شىوہەپەكى سىستەماتىك ئاستەنگ و دەرفەتەكان لە سەرانسەرى ئاسوى كاتە جياوازەكاندا چارەسەر دەكات، بە جەختكردنەوہ لەسەر پۇلە ھاوكارەكانى ئەكتەرە گشتى و تايبەتەكان كە يارمەتى باشتركردى زنجىرەى بەھا

دەدەن

ويئەى ۲: نەخشەپىگى سىياسەتى چوار-ھەنگاوى بۇ گەشەپىدانى كشتوكال

سەرچاوہ: لە ئەنجامەكانى توپىزىنەوہكە.

۳.۳.۱. قۇناغى ۱: سەقامگىر كىردىن و پاراستىن (ماوه كورت)

ئەمە قۇناغى پەرەپىدانى ژىنگەيەكى سەقامگىر و پارىزراوه، كە بە شىۋەيەكى بەرفراوان بە دەستىۋەردانى حكومت شىۋە دەگرىت بۇ پاراستىنى سەرۋەت و بەرھەمە كشتوكالىيە ئىستانكان.

- جىبەجىكىردىنى ياساى پاراستىنى بەرھەمى ناوخۇ: ئەمە ھەنگاۋىكى گىرنگى حكومتە بۇ پاراستىنى بەرھەمەپىنەرانى ناوخۇ لە كىپىر كىپى نادادپەرۋەرەنە كە عادەتەن لايەنەكان لە ۋەبەرھىنان بى ھىوا دەكات. ياساكە يارمەتى جووتيارانى ناوخۇ دەدات كە بەردەوام بىن لە بەرھەمەپىنان و بىرى بەرھەمەپىنان زىاد بىكەن، بە زانىنى ئەۋەى كە بازارەكەيان بە ھاور دەى ھەرزان پىر ناپىت. ئەمە ھەستى دىنپاىى دروست دەكات كە پىۋىستە بۇ پىشتىۋانىكىردىن لە بەشدارىكىردىنى درىژخاىەنى كەرتى تاىبەت لە ئاستى بەرھەمەپىنانى سەرەتاىيدا.
- رىكخستىنى توندى حكومت بۇ كۋالىتى قىر كەرەكان و ئاژەلدارى ھاور دەكراۋ: ئەمە رىۋىشۋىپىكى كۋىترۋىلى حكومتە كە بۇ تەندروستى خەلك و ژىنگە و بەردەوامبوونى درىژخاىەنى كشتوكالى ناوخۇ زور پىۋىستە. كۋىترۋىلى كۋالىتى بەۋ مەبەستەيە دىنپاىى بىتەۋە كە جووتياران دەتوانن كالى كارىگەر و سەلامەت بەكاربەپىن بۇ دىنپابوون لە سەلامەتى كىلگە/ئاژەلدارىيەكانىان ھەرۋەھا متمانەى بەكاربەران. لە ھالەتى كەرتى تاىبەتدا، ئەمە متمانە بە بازار دەبەخشىت، ۋەبەرھىنان لە بەرھەمەپىنانى كۋالىتى-بىنەمادا دەستپىدەكات، و پارىزگارى لە ئاژەلدارى لە دەستى خەلكى ناوخۇ دەكات لەۋ نەخۇشىيەنى كە دەتوانن سەرمايەى كەسى خەلكى ناوخۇ لەناۋ بىەن.
- راگرتنى گۋىپىنى زەۋى كشتوكالى: ئەمە يەكىكە لە گىرنگىر بىرپارەكانى پلاندانانى حكومت. زەۋى كشتوكالى سەرچاۋەيەكى سنووردارە. بە پاراستىنى تاىبەتمەندى ناپەرەسەندوۋى خۇى ۋەك ناۋچەيەكى گۋىندىشىن، ھەرۋەھا ناۋچەيەكى پىشەسازى، حكومت سەرۋەتە بىنەرەتپىيەكان بۇ ھەموو گەشەپىدانىكى كشتوكالى داھاتوو و بۇ ھەموو گەشەپىدانىكى داھاتوو ناۋچە پىشەسازىيەكان دەستەبەر دەكات. ئەمە سەقامگىرى دەبەخشىت بە ۋەبەرھىنەرانى كشتوكالى چۈنكە ئىستا دىنپان كە سەرمايەى ۋەبەرھىنراۋ لە كارگەكانى بەرھەمەپىنان يان پىرۋىسىسكىردىندا بىنەمايەكى زەۋىي سەقامگىرىان دەپىت.

ھاۋكارى لە قۇناغى ۱:

پلاندانانى حكومت سنوورە پارىزگارىكەرەكان دادەمەزىنپىت، كە رىگە بە كەرتى تاىبەت دەدات لەژىر مەترسىيە دەرەكپىيە كەمكراۋەكاندا كار بىكات، ئەمەش سەقامگىرى بىنەرەتى بازار و بەردەستبوونى سەرچاۋەكان دەستەبەر دەكات.

۳.۳.۲. قۇناغى ۲: چاكسازى پىكھاتەيى (ماوه مامناۋەند)

ئەم ھەنگاۋە ئامانجى گۋىرانكارىيە سىستەماتپىيەكانە كە دىمەنپىكى كشتوكالى چالاكتر و گۋىناۋتر بۇ ۋەبەرھىنان فەرھەم دەكات، ھاۋسەنگىيەك لە نىۋان چاۋدىرى گىشتى و چۈستۋچالاكى كەرتى تاىبەتدا دەپارپىزىت.

- چاكسازى له مافى به كارهيئانانى زهوى: گوڤرانكارىييه كى پيڭهاتهيى يه كلا كه ره وه له لايهن حكومه ته وه په يوه سته به گوڤرپنى ياساكانى ئيستاى مافى به كارهيئانانى زهوى بو ئه وهى زياتر له بهرزه وه ندى وه بهرهيئان بيټ. بوونى مافى پاريزراو و شه فاف بو خاوه ندرپتى زهوى يان مافى كرپگرتنى درپژخايهن مهرجى بنه رتهين بو وه بهرهيئانانى تاييه ت. ئه م چاكسازىييه هانى وه بهرهيئانانى گه وره ي سه رمايه ي تاييه ت له كشتوكالدا ده دات چونكه وه بهرهيئانان هه ست ده كهن كه ده توانن باشتو كرتنى درپژخايهن ئه نجام بدن (بو نموونه، سيسته مه كانى ئاودپىرى، دامه زراوه كانى كشتوكالى مؤدپىرن) و زهوى وه ك بارمه بو قهرز كردن به كار بهيئن.
- يه كخستنى دامه زراوه يى: دروست كردنى سيسته ميكي فه رمى هه ماههنگى له نيوان وه زاره تى كشتوكال و سه رچاوه كانى ئاو و ده سه لاتى ژينگه و سه نديكاكانى كه رتى تاييه ت ده كرپت به پلاندانانى زيره كانه ي حكومه ت بو حوكمپرانى هاو كارانه دا بنرپت. ئه مه يارمه تى كه مكر دنه وه ي بورو كراسى ده دات، سيا سه تى پراكتيكى و وه لامد ره وه ي پيدا ويسته ييه كانى بازار ده بيت و بهر ده وامبوونى ژينگه يى له گه شه پيدانى كشتوكالدا يه كده خات. له حاله تى كه رتى تاييه تدا، واتاى پرؤسه ي ئاسان، ده نكيكى بيستراوتر له پرؤسه كانى پرپار دانانى سيا سه تدا و ژينگه يه كى رپكخستنى پيشبينى كراوتر كه به گشتى مه ترسيه كانى كار كردن كه م ده كاته وه و هانى وه بهرهيئانان له پرؤزه نوپيه كاندا ده دات.

هاو كارى له قوئاغى ۲:

چاكسازىييه كانى حكومه ت تواناى كه رتى تاييه ت ده كاته وه به كه مكر دنه وه ي مه ترسيه كانى وه بهرهيئانان و باشتو كرتنى هه ماههنگى، ژينگه ي كار كردن ده گوڤرپت بو ئه وهى كه متر سنووردار بيټ بو گه شه.

۳.۳.۳. قوئاغى ۳: هه مه چه شن كردن و پيشه سازى (ماوه درپژ)

ئه م قوئاغه سه رنج ده خاته سه ر گوڤرانكارىييه ستراتيژىييه كان له بهر هه مه يئانان و زياد كردنى به ها، كه تييدا پلاندانانى حكومه ت ده بيته هوى هه مه چه شن كردن و پرؤسيى سكر دنى پيشه سازى به هانى وه بهرهيئانانى تاييه ت.

- گوڤرپنى سه رنج له بهر هه مه باوه كانه وه بو ماده خاوه كانى پيشه سازى (كونجى، قاميشى شه كر، تووتن): ئه مه پرپارىكى پلاندانانى ستراتيژى حكومه ته بو په ره پيدانى په يوه ندييه پيشه سازىييه به ها بهر زتره كان. به وهى حكومه ت بهر هه مه يئانان له م ماده خاوه تاييه تانه دا ئاراسته ده كات، دا بين كر دن يكي جيگيرى ئه م ماده خاوانه بو پيشه سازىييه كانى پرؤسيى سكر دنى كه رتى تاييه ت دروست ده كات. ئه مه هانى وه بهرهيئانانى تاكه كه سى له كار گه پرؤسيى سكره كان و زنجيره يه كى به هاى نوئ و هه لى كار و هه مه چه شن كردنى ئابوورى كشتوكالى له ده ره وه ي بهر هه مى سه ره تايى ده دات.
- كه رتى گوشتى سوور ده بيت چاكسازى تييدا بكرپت به هاندانى ئازه لدارىيى نه ريتى له گونده كاندا بو پيچه وانه كردنه وه ي كوچى لادى-شار: ئه مه ده ستپوهر دان يكي حكومه تىييه كه سه رنجى له سه ره له هه ردوو رووى ئابوورى و كوومه لايه تىييه وه. هاندانه كان (بو نموونه، يارمه تىييه كان و يارمه تى ته كنيكى) ده توانن هانى وه بهرهيئانانى كه سى تاييه ت و كاره بچوو كه كان له ناوچه گوندن شينه كاندا له ئازه لدارىدا بدن، به مه ش بهر هه مى ناوخويى زياد ده كات. ئه مه نه ك هه ر ژير كه رتى كشتوكالى به سوود باشتو ده كات به لكو كيئشه ي كه مبوونه وه ي دانىشتووانى لادى چاره سه ر ده كات، زانيارىييه نه ريتىييه كان ده پاريزپت و هيژى كار بو گه شه ي كشتوكالى داها توو دا بين ده كات. سه ركه وتنى ئه م چاكسازىييه پشت به وه لامى كه رتى تاييه ت بو ئه و هاندانانان ده به ستپت.

هاوکاری له قوئانی ۳:

پلاندانانی حکومت بواره ستراتژییهکان بۆ گهشهکردن دیاری دهکات و هاندانه پئویستهکان دابین دهکرین و وهلامهکان لهلایهین وهبهرهئینانی تایبهتهوه دهرینهوه، که توانای پرۆسئیسکردن دروست دهکات و بهرهمهئینان له بواره تایبهته بها بهرزهکاندا زیاد دهکات.

۳.۳.۴. قوئانی ۴: یهکخستنی جیهانی (دیدگهی)

کوئا قوئاغ بریتیه له دامهزراندنی کهرتی کشتوکالی پارێزگای سلیمانی وهک بهشداربوویهکی کئیرکئیکار له ههردوو بازاری ههریمی و نیودهولهتیدا، ئەمەش پئویستی به کارلئیکی نزیک له نیوان حکومت و کهرتی تایبهتی چالاکدا دهپئیت.

- گهیشتن به ستاندارده نیودهولهتیهکانی کوالئیتی: ئەمه پرۆگرامیکی گرنگی پلاندانانی حکومت به بۆ یارمهتیدانی دهستراگهیشتن به بازار. حکومت متمانهی بهرهمی کشتوکالی سلیمانی دادهمهزرینئیت به دانان و جئبهجئکردنی ستاندارده نیودهولهتیهکان (بۆ نموونه، سهلامهتی و پاکوخواوئینی خۆراک). پاشان ئەم ستانداردانه پئویستی به وهبهرهئینان لهلایهین کهرتی تایبهتهوه دهپئیت بۆ نوپکردنهوهی دامهزراوهکان و گرتنهبری تهکنۆلوژیا نوپیهکان و جئبهجئکردنی سیستهمهکانی بهرپوهبردنی کوالئیتی بۆ گهیشتن بهم ستانداردانه که پاشان رێگهیان پئدهدات بازاره قازانجهکانی ههناردهکردن بگرهوه. کاریگهری مۆدئیلی بهرهمهئینانی هئیکه خۆی دهتوانرئیت وهک چوارچئوهیهکی گونجاو لهلایهین وهبهرهئینانی تایبهتهوه بهکاربهئینرئیت.
- دامهزراندنی میدیایهکی بههئیزی کشتوکالی بۆ براندکردنی بهرهمه ناوخوئیهکان: ئەمه پرۆگرامیکی ستراتژیی بازاریکردن و براندکردنه که لهلایهین حکومتهوه پشتیوانی دهکرئیت، ههرچهنده کاریگهرییهکهی زۆر پهیوهسته به بهشداریکردنی کهرتی تایبهتهوه. پلاتفۆرمی میدیایی دهتوانئیت کوالئیتی و سهلامهتی بهرهمهکان له بازاری ناوخۆدا بفرۆشئیت، ئەمەش داواکاری بهکاربهران لهناو و دهرهوهی وئلتدا دروست دهکات. پاشان کۆمپانیا تایبهتهکان دهتوانن ئەم براندینگ و مارکئیتینگه بهکاربهئینن بۆ پههپئدانی بهرهمه تایبهتهکانیان و وهبهرهئینان له پاکهتکردن، لۆجئستیک، و کهنالهکانی دابهشکردن بۆ گهیشتن به بهکاربهران له ناوچهکه و دهرهوه، و بهدهستهئینانی بههای زیاتر و دئسۆزی براند.

هاوکاری له قوئانی ۴:

پلاندانانی حکومت چوارچئوهی کئیرکئیی نیودهولهتی و پههپئدانی بازاری دیاری دهکات، و شئواری چوونه ژوورهوهی بازاره نیودهولهتیهکان له رێگهی باشتکردنی کوالئیتی پئویست و ستراتژییهکانی براندینگ و و ژئرخانی لۆجئستیکی بۆ جئبهجئکردنی ههناردهکردنی ههریمی.

به گشتی، ئەم نهخشهرئیکای سیاسهتی چوار-ههنگاوییه ئامرازئیکی بهسووده له دیاریکردنی چۆنیهتی پلاندانانی حکومت دهتوانئیت پاراستنو چاکسازی و ئاراسته ستراتژیی پئویست دابین بکات و ژینگهیهکی لهبار دروست بکات بۆ رێگهدان به وهبهرهئینانی تایبهتی بههئیز. له ههمان کاتدا، بزوئنههکه وهبهرهئینانی تایبهت دهپئیت که وهلامی ئەم مهرجانه دهتاهه به هاندانی داهئینان و زیادکردنی بهها و فراوانکردنی بازار، که به نۆرهی خۆی به شئوهیهکی سیستهماتیک کهرتی کشتوکال له پارێزگای سلیمانیدا بههئیز دهکات و ئامانجی گشتی ئەم توئیزئینهوهیه بهدهست دههئینئیت که بریتیه له: پرکردنهوهی کهلئینهکان.

كەرتى كشتوكالى پارېزگاي سايىمانى، سەرەراي تواناي سىروشتى خۆي، بە شىۋەيەكى بەرچاۋ لىداز بوۋە بەھۆي كارلىكى ئالۋوزى كېشە سىستەماتىيەكانەۋە، لەوانە سىستى ياسادانان و نەبوۋنى ۋەبەرھىننى گىشتى، كەمىي ژېرخانى گىرنگ، و نىگەرانييە گەورەكانى كۆمەلەيەتى-ژىنگەيى. بۇ ئەمەش دامەزراۋەي فېژن لە بەرنامەي "چاۋى كراۋە" لەژېر ناۋنېشانى "پەرەپىدانى كەرتى كشتوكال - پلانى حكومەت و ۋەبەرھىننى كەرتى تايىبەت" ۋەك لەم توۋىژىنەۋە سىياسەتتەيەدا ئامازەي پىدراۋە، تەنھا رېگا بۇ كىرەنەۋەي ئەم توانايانە دەستپىكىردنى گۆرانكارىيەكى بنەرەتتەيە: مۆدېللىكى بەھىز و ھاۋكارىي ھاۋبەشى گىشتى-تايىبەت. ھەۋلە پىشتىۋانىكارەكانى حكومەت ۋەك "فەرەھەمكەر" برىتى بوۋە لە دروستكىردنى ژىنگەيەكى لەبار بە رېگەي چاكسازى ستراتىژى ياسادانان و ۋەبەرھىنن لە ژېرخانى بنەرەتى و كۆنترۆلى توندى رېكىخستن و ھاندانە سەرنچراكىشەكان بۇ ئاراستەكىردنى سىكتەرەكە بەرەۋ پراكتىزە بەردەۋامەكان و سەرمايەي مرۆيى شارەزا. لە ھەمان كاتدا كەرتى تايىبەت پىۋىستە ۋەك "بزۋىنەر" كار بكات بۇ ھاندانى داھىنان و زىادكىردنى بەھا لەسەرانسەرى زنجىرەي داينكىردن و فراۋانكىردنى بازار بە شىۋەيەكى چالكانە. نەخشەرېگاي سىياسەتى چوارەنگاۋى پىشنىاركرائو رېيازىكى چالاك و قۇناغ بە قۇناغ داين دەكات بۇ كارپىكىردنى ئەم ھاۋكارىيە نەك تەنھا بۇ سەقامگىركىردن و پاراستنى دەستبەجى بەلكو بۇ يەكخستنى جىھانى درېژخايەنىش. لە كۆتايىدا، پىكىردنەۋەي كەلپنى مېژۋويى نىۋان پلاندانانى حكومەت و ۋەبەرھىننى كەرتى تايىبەت نەك تەنھا پىۋىستىيەكى ئابوورىيە بەلكو پىۋىستىيەكى پىكھاتەيىيە بۇ بەدەيھىننى سەرۋەرى خۇراك و ھەمەچەشكىردنى ئابوورى ناۋچەكە و خۇشگوزەرانى داھاتوۋى ناۋچەكە لە روۋى كشتوكالەۋە. شكىستەيھىنان لە بەكارھىننى ئەم ھاۋكارىيە بەردەۋام دەپت لە خنكاندى خودبىژۋوي لە پارېزگاكەدا لە روۋى گەشەپىدانى بەردەۋامەۋە.

- 1.حکومەتی هەرێمی کوردستان لەرێی وەزارەتی کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاو دەبێت بەرپۆه بەرایەتییهکی تایبەت بە پەرەپێدانی زنجیرە بەها یان بەشیک لەناو هەر بەرپۆه بەرایەتییهکی گشتیدا لە هەموو پارێزگاگاندا دابمەزرێنن بۆ دیاریکردنی ژێرخانە کشتوکاڵییه توانا بەرزەکان و هاندانی وەبەرھێنانی تایبەت لە پرۆسێسکردنی دواى دروینە و براندینگ و پەپۆهەندییەکانی بازار.
- 2.پێشینه‌دان و ئەنجامدانی چاکسازییەکی بەرفراوان لە مافی بەکارھێنانی زەویدا، وەک سادەکردنی تۆمارکردنی زەوی و هاندانی کرێگرتنی کشتوکاڵی درێژخایەن و جێبەجێکردنی یاسای توندی ناوچەسازی بۆ پاراستنی هەمیشەیی زەوییه کشتوکاڵییهکان لە داگیرکاری شارنشینى.
- 3.دامەزراندن و بە توندی جێبەجێکردنی سیستەمیکی پاراستنی فرە لایەنە بە رێکخستنی توندی ھاوردهی کشتوکاڵی لە رووی کوالیتى و تەندروستی ئازەلەوہ و وەبەرھێنان لە تاقیگەکانی مۆدێرن بۆ دڵنیابوون لە سەلامەتی بەرھەمەکان و گونجانیان لەگەڵ ستانداردە نیودەولەتییهکان.
- 4.دەستپێکردنی پرۆگرامیکی تایبەت بە ناوی "گەنجان لە کشتوکاڵدا"، کە دەرچووانى کشتوکاڵ بە کرێی درێژخایەنی زەوی و سەرمايەى دەستپیک و یارمەتی تەکنیکی بەردەوام دابین دەکات بۆ بەرھەنگاریبوونەوی کۆچی لادى و زیندووکردنەوی ھیزی کار.
- 5.دامەزراندنی بەرپۆه بەردنی یەگرتووی سەرچاوەکانی ئاو لە رێگەى وەبەرھێنان لە بەنداو و گۆماوہ نوێ و نۆژەنکراوہکانەوہ لەگەڵ ژێرخانیکی تەواوی داتای کشتوکاڵی وەک نەخشەسازی خاک و سائنامەيەکی کشتوکاڵی سائنە بۆ وەرگرتنی بریاری ئاگادارانە.

- 1.Chand, R. (2025). Reimagining Agriculture for Growth, Poverty, Nutrition, and Sustainability. *Agricultural Economics*. <https://doi.org/10.1111/agec.70015>.
- 2.Giller, K., Delaune, T., Silva, J., Descheemaeker, K., Van De Ven, G., Schut, A., Van Wijk, M., Hammond, J., Hochman, Z., Taulya, G., Chikowo, R., Narayanan, S., Kishore, A., Bresciani, F., Teixeira, H., Andersson, J., & Van Ittersum, M. (2021). The future of farming: Who will produce our food?. *Food Security*, 13, 1073 - 1099. <https://doi.org/10.1007/s12571-021-01184-6>.
- 3.Lochmiller, C. (2021). Conducting Thematic Analysis with Qualitative Data. *The Qualitative Report*. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2021.5008>.
- 4.Neima, H. A., Hassan, K. M., Sirwan, K., & Hameed, K. (2023). Trends in broiler chicken meat production and food security in the sulaymaniyah governorate. *Emirates Journal of Food and Agriculture*, 35, 701-707.
- 5.Sirwan, K. (2024). Exploring the value chain of agricultural products: a multiple case study of local products in the Kurdistan region of Iraq, Doctoral dissertation, University of Sulaimani, College of Agricultural and Engineering Sciences, Agribusiness and Rural Development Department.
- 6.SIRWAN, K., & HARUN, R. (2024). The Value Chain and Sustainable Efficiency of Industrial Potatoes Through an Entrepreneur. *Bulletin of the University of Agricultural Sciences & Veterinary Medicine Cluj-Napoca. Horticulture*, 81(1).

✉ info@vfssiq.org

☎ +964 772 330 0005

🌐 www.visionfoundationiq.org

📍 Iraq, Sulaymaniyah, Saeed Kaban Street, House No. 28.

[f](#) [X](#) [@](#) [v](#) [s](#) [i](#) [q](#) | visionfoundationiq